

Шинкаренко Інна Олександрівна
доцент кафедри філософії та політології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНОГО ПРАЦІВНИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Час висуває складні завдання перед суспільством в цілому і перед правоохоронними органами зокрема. Окреслені в Кримінальному процесуальному кодексі України, законах України "Про Національну поліцію", "Про оперативно-розшукову діяльність" та ще у понад 30 законодавчих актах завдання боротьби із злочинністю вимагають рішучого позбавлення від поглядів, що стали тривіальними, на питання підготовки працівників оперативних підрозділів Національної поліції в галузі інтелектуально-правової, службової підготовки. Це потребує приділяти більш уваги морально-психологічній підготовці [1-4].

Першочерговим завданням є розробка методик підготовки оперативних працівників НП України, особливо тих підрозділів, виконання обов'язків яких пов'язане з підвищеним ступенем небезпеки, тобто професійним ризиком.

Проблеми визначення вимог до особистості поліцейського, її психологічних характеристик завжди були в полі зору поліцейської науки. В той же час у психології працівники поліції розглядалися як єдиний об'єкт дослідження, але тільки в кримінальній поліції України існує декілька оперативних підрозділів, а в них різні спеціалізації оперативних працівників. Залежно від завдань, що виконують оперативні працівники, існують особливі вимоги до їх психо-професійних характеристик.

Вислів ще у 1922 році шефа поліції м. Берклі (США) Августа Воллмера про те, що поліцейський повинен мати мудрість Соломона, мужність Давида, силу Самсона, доброту Доброго Самаритянина, стратегію Олександра, віру Даніель, дипломатію Лінкольна і, нарешті, глибокі знання із кожної галузі природних, біологічних і суспільних наук, є актуальним і дотепер. У той же час зазначені властивості, на наш погляд, не відображають всієї характеристики особистості поліцейського.

Залежно від підрозділу завдання, що виконують оперативні працівники, змінюються. Аналіз наукової літератури та законодавчих актів свідчить, що завданнями, які вирішують оперативні працівники під час оперативно-розшукового-провадження та виконання доручень слідчого у межах досудового розслідування, є:

- 1) виявлення факту підготовки злочинів, встановлення осіб, які їх підготовлюють, скоюють або скоїли;
- 2) збір інформації, відомостей, даних щодо забезпечення безпеки держави та суспільства;

- 3) попередження злочинів;
- 4) припинення злочинів;
- 5) здійснення НС(Р)Д;
- 6) здійснення розшуку осіб;
- 7) захист законних інтересів громадян;
- 8) охорона державної таємниці;
- 9) забезпечення безпеки суб'єктів ОРД та кримінального провадження;
- 10) відшкодування збитків [4-8].

Причому в межах оперативно-розшукового провадження діяльність оперативних працівників має превентивний характер, а в межах кримінального провадження спрямована на встановлення об'єктивної істини під час кримінального провадження. Залежно від кола завдань та компетенції оперативні працівники поділяються на тих, що:

- здійснюють ОРД у повному обсязі;
- здійснюють окремі оперативно-розшукові заходи та НС(Р)Д [9-12].

Для визначення конкретних вимог до властивостей професійно-психологічної характеристики особистості оперативного працівника, що існують у психологічній науці взагалі та у такій новій галузі психологічного знання, як оперативно-розшукова психологія [13], слід уявити сутність ОРД.

Оперативно-розшукова діяльність – це певна система, для нормального функціонування котрої необхідні різноманітні підсистеми, що забезпечуватимуть її. На думку фундатора теорії функціональних систем П.А. Анохіна, основною ознакою функціональної системи є системоформуючий чинник [14, с. 36]. Необхідною умовою функціонування системи є взаємодія підсистем, що складають дану систему, при цьому вся їх діяльність спрямована на досягнення конкретного результату. Таким чином, під функціональною системою слід розуміти сукупну і цілеспрямовану діяльність суб'єктів, що входять до її складу та вирішення фахових завдань, які спрямовано на досягнення визначеного і конкретного результату.

Розглядаючи ОРД як функціональну систему, засновану на законодавчих і підзаконних нормативних актах, науково організований комплекс оперативних, розвідувальних і пошукових заходів, здійснюваних спеціально уповноваженими на те особами, переважно негласними засобами і методами з метою боротьби зі злочинністю, можемо дійти висновку про те, що на рівні з організаційним, технічним, фінансовим забезпеченням даної системи існує і психологічне забезпечення здійснення ОРД працівниками оперативних підрозділів НП України. Воно є однією зі складових систем її забезпечення (підсистемою) і безпосередньо впливає на ефективність діяльності всієї системи ОРД. Значимість її обумовлена ще і тим, що фахова діяльність суб'єктів ОРД здійснюється в системі «суб'єкт – система особливих відношень (у тому числі і конфіденційні відношення) – об'єкт – правові відношення» і належить до професій типу «людина-людина». Забезпечити функціонування підсистеми психологічного забезпечення працівників ОВС, на наш погляд, повинні спеціалісти-психологи (вчені, оперативні психологи практичних підрозділів, спеціалісти науково-дослідних лабораторій і центрів) МВС України.

Сьогодні в науковій галузі розробкою вимог до особистості та психологічних основ діяльності оперативних працівників фактично займається юридична психологія та нова виокремлена галузь – оперативно-розшукова психологія.

Водночас аналіз діяльності оперативних підрозділів Національної поліції свідчить про недостатню професійну підготовку особового складу. Такої думки дотримується понад 50% опитаних оперативних працівників кримінальної міліції.

В умовах сьогодення на перший план виступає розробка критеріїв оцінки особистих якостей кандидатів, яких приймають на роботу до оперативних підрозділів поліції. Такі критерії можуть стати основою методики відбору кадрів.

Означені якості визначаються, насамперед, особливостями професійної діяльності працівників оперативних підрозділів, яка умовно поділяється на такі складові:

- *міжособистісна комунікація* – опитування свідків, потерпілих, обвинувачуваних, засуджених, бесіди з експертами, свідчення в суді, робота з конфіденційними та іншими інформаційними джерелами (така робота в середньому займає приблизно 40% робочого часу оперативного працівника);

- *оперативно-розшукові заходи (НС(Р)Д)* – обстеження приміщень, наведення довідок, опитування громадян, спостереження, підготовка та проведення затримання підозрюваних осіб (займають близько 35% робочого часу). При цьому в порядку виконання окремих доручень слідчих у ході проведення кримінальних справ працівниками оперативних служб і підрозділів проводяться слідчі дії зі здійснення допитів, обшуків, виїмок та ін.;

- *робота з документами* – ознайомлення з матеріалами дізнання, кримінальних, оперативно-розшукових справ, оформлення документів (займає орієнтовно 25% робочого часу).

Таким чином, виконання оперуповноваженим його функціональних обов'язків вимагає наявності таких психологічних якостей, властивостей та вмінь:

- спроможність вирішувати професійні завдання в ситуаціях, пов'язаних із високим ступенем ризику та підвищеною небезпекою для життя й здоров'я;

- психологічна та фізична готовність до зустрічі із силовою протидією злочинних елементів;

- високий рівень відповідальності за власні дії (відсутність права на помилки);

- спроможність до інтенсивної міжособистісної комунікації за соціальними та кримінально орієнтованими особами;

- висока психофізіологічна витривалість, пов'язана з відсутністю фіксованого робочого часу (середня тривалість робочого дня складає 10-12 годин, нерідко випадає 7-добовий робочий тиждень, нічна робота після інтенсивного робочого дня тощо);

- спроможність витримувати довготривалі емоційні напруження, стани тривоги, почуття страху, невідомості, неможливості поділитися власними сумнівами з близькими;

- постійна інтелектуальна активність (аналіз інформації, що безперервно змінюється, утримання в пам'яті великої кількості фактів, прийняття рішення в умовах дефіциту часу);
- спроможність до ролевого перевтілення, вміння видавати себе за інших людей, розігрувати ролі різноманітних соціальних і професійних типів;
- мовна кмітливість, вміння швидко і зрозуміло пояснити критичну ситуацію іншому, приховуючи при цьому дійсні наміри;
- високий рівень самостійності, сміливості, персональної активності й схильності до розумного ризику.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 // ВВР України. – 2012. – № 4651-VI.
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
3. Закон України Про Національне антикорупційне бюро України // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 47. – Ст. 2051.
4. Корсун С.І., Майдіков Ю.Л. Професійний відбір працівників оперативних підрозділів податкової міліції: психологічні засади / С.І. Корсун, Ю.Л. Майдіков. – Коростень : «Тріада С», 2010. – 152 с.
5. Щокін Г.Н. Візуальна психодіагностика. – Київ, 2004; Юридична психологія : словник, 2-ге вид. / Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І., Кодлубовська Т.Б. та ін. / за заг. ред. Казміренко Л.І., Моїсеєва Є.М. – К. : КНТ, 2008. – 128 с.
6. Юридична психологія : підруч. для студ., курсантів юрид. вищ. навч. закладів і фак. / Андросюк В.Г., Казміренко Л.І., Кондратьєв Я.Ю. та ін.; за заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва ; Нац. акад. внутр. справ України. – К. : Ін Юре, 2007. – 351 с.
7. Юридична психологія: академ. курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – К. : Видавничий дім "Ін Юре", 2005. – 421 с.
8. Юридична психологія : практикум / за заг. ред. Л.І. Казміренко. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 190 с.
9. Психологічне супроводження оперативно-розшукової діяльності в органах внутрішніх справ : навч. посіб. / В.І. Барко, Ю.Б. Ірхін, Т.Р. Морозова, Д.Й. Никифорчук. – К. : РВЦ КНУВС, ДП "Друкарня МВС", 2007. – 90 с.
10. Криволопчук В.О. Юридичні та психологічні основи надійності персоналу кримінальної міліції : монографія / В.О. Криволопчук. – Одеса : ОДУВС, 2013. – 400 с.
11. Гапонов Д.С. Психологія працівників органів внутрішніх справ, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність / Д.С. Гапонов // Юридична наука та правоохоронна діяльність : матеріали міжвузівської наук.-практ. конф. ад'юнктів, курсантів, студентів та слухачів (м. Дніпропетровськ, 18 травня 2012 р.). – Дніпропетровськ, 2012. – Вип. 13. – С. 390-393.
12. Запорожцева Г.Є. Дослідження психологічних складових оперативно-розшукового забезпечення розкриття й розслідування злочинів / Г.Є. Запорожцева, Є.Г. Запорожцев // Сучасні проблеми теорії та практики оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 3 червня 2011 р.). – Запоріжжя, 2011. – С. 59-63.
13. Концепція психології оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ / Я.Ю. Кондратьєв, Б.І. Бараненко, О.С. Звонук. – К. : РВВ МВС України, 2001. – 30 с.
14. Анохин П.К. Узловые вопросы теории функциональной системы / П.М. Анохин. – М. : Наука, 1980. – 197 с.